

MEZŐHEGYES TÖRTÉNETI BEMUTATÁSA 1875-IG**ZSÓTÉR BRIGITTA**

Szegedi Tudományegyetem, Mezőgazdasági Főiskolai Kar
6800 Hódmezővásárhely, Andrássy út 15.
zsoter@mfk.u-szeged.hu

ABSTRACT - Historical presentation of Mezőhegyes up to 1875

With my presentation I am planning to clear up the erroneous view according to which there was not any life in Mezőhegyes before the foundation of Ménesbirtok (or „Stud-farm”). Mezőhegyes, though the Ménesbirtok was founded by József II in 1784, looks back on a significant earlier history. It is proved by excavations, finds and archives sources, too. By examining them I am aiming to present the history of Mezőhegyes from the beginnings to 1875. There are lots of finds that remained, for example: fractions of earthen pots, grinding stones, pendants and bracelets from the Bronze Age. Rogerius, canon in Várad, mentioned an „entrenched” place called Újfalu (or „New Village”). It may be deduced from the assessments of taxes from the age of Ottoman occupation that it was a populated area that time. The foundation of Ménesbirtok played an important role in the life of the settlement. Its operation was reformed by a ministerial act in 1875. The Ménesbirtok has a great influence even today. European successes, outstanding results can be found in its management, but it can be an object of another research.

Kulcsszavak: őstanya, tatárjárás, törökök, Ménesbirtok, Gluzek

BEVEZETÉS

A tanulmányommal azt a téves nézetet szerettem volna eloszlatni, mely szerint Mezőhegyesen a Ménesbirtok megalapítása előtt nem is volt élet. Mezőhegyes, annak ellenére, hogy a Ménesbirtokot II. József 1784-ben alapította igen jelentős korábbi történelmi múltra tekint vissza.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A fennmaradt levéltári iratok, térképek és a meglévő szakirodalom tanulmányozását követően kronologikus sorrendben mutatom be Mezőhegyes történeti fejlődését, a Ménesbirtok alapítását követő néhány évtizedig.

EREDMÉNYEK**A kezdetektől...**

A mezőhegyesi lóversenytér közelében még a XIX. században feltárt őstanya helyéről kikerült kő- és csonteszközök őrzik emléküket. Földművelést is űztek, ezt mind a kamarási homokbányákból 1884-ben kiemelt elszenesedett kölessel teli edény, mind az itt talált őrlőkövek is tanúsítják.

Az i. e. VII. században sztyeppe-vidéki szkíta eredetű törzsek az első bevándorlók, akiknek nevét írott történelmi forrásokból ismerjük. Velük lendült fel először itt az állat- és főleg a lótenyésztés, amely azóta is évezredek át vezető szerepet vitt ezen a téren a

Kárpát-medencében. Kedvelt helye volt minden nomád népcsoportnak, akik több hullámban jöttek keletről az Alföldre.

Mezőhegyes és környéke ugyanis - természeti viszonyai alapján - szorosan kapcsolódott a sztyeppei övezethez, ezért a sztyeppei népek megjelenése itt visszavisszatérő jelenség volt. A különféle szkíta eredetű törzsek beáramlása és letelepedése folyamatosan tartott az i.e. VII-VI-V. században.

Hérodotosz azt írja róluk, hogy e népek lovainak gubancos testük van, szőrük pedig vagy ötujnyi hosszú, azon kívül kicsik, törpe orrúak, embert nem bírnak el, de szekérbe fogva igen gyorsak, ezért e vidéken mindenki azon jár.

A lótenyésztés népszerűségét és jelentőségét igazolják az i. e. V. századi sírok is, melyekből a környéken több, *lóval együtt eltemetett embercsontvázat tártak fel*, ami akkor rangot, kiváltságot jelentett.

A szkítákat a Rajna-vidékéről származó, indoeurópai nyelvet beszélő kelták követték, akik az i. e. III. század végére birtokukba vették a sokáig ellenálló dél és délkelet-alföldi részeket is. Uralmuknak a dákok vetettek véget i. e. 50 körül, a római hódítók azonban már az időszámítás kezdetétől erősen szorongatták őket. Traianus császár leigázta ugyan Daciát és az erdély rész provinciája lett, de Mezőhegyes nem vált római tartománnyá. A *környéken talált római kori érmék* kereskedelmi kapcsolatra utalnak, melynek egyik fő tárgya az itt tenyésztett tarpán fajta ló volt. A római légiók visszaszorulásával (i.sz. 70 után) egy Visztula-vidékéről származó keleti germán nép, a gepidák költöztek helyükre, akik a IV. század folyamán megszállták a Tiszántúlt, és a Maros vidékéig terjeszkedtek. Jelenlétüket e vidéken a Körös-Grisia helységnév bizonyítja. A gepidák az V. század elején hun uralom alá kerültek.

Valahol a Tisza-Maros torkolatvidéke körüli területen volt a fejedelmi főhadiszállás, itt élt Attila, „Isten ostora”. Attila halála után a rettegett birodalom összeomlott. 567-ben az avarok tűntek fel. Battonya, Tornya, Szionda a jelenlétük igazolására kapta a nevét. Az avarok uralmát nyugati szomszédaik, a frankok döntötték meg. A Tisza-vidék a bolgár nagyhatalmi fennhatóság alá került. Délről szláv csoportok áramoltak be. Honfoglalás után Ajtony volt a környék ura. Ajtony leverése után I. István király által alapított marosvásárhelyi püspökség uralmához tartozott a szomszédságában levő Kovácsháza, Nagy-Komlós, Pitvaros, Koppáncs, Királyhegyes, Nagylak és Tótpalota községekkel és még hatvan másik faluval együtt.

A tatárjárástól a törökök uralmáig

A tatárjárás idején már népes lehetett Csanádnak ez a része, hiszen *Rogérius váradi kanonok Siralmas Énekéből* tudjuk, hogy az Újfalunak nevezett peregi körülsáncolt helyen hetven falu idemenekült népét hányták kardélre 1241 véres tavaszán Kádán vezér tatárai.

IV. Béla kunokat telepített az elnéptelenedett alföldi részekre, így kerültek Mezőhegyes szomszédságába is. (Ebből az időből való a Bánkúton talált előkelő lovas harcos sírja.) A Mezőhegyeshez tartozó Csató-Kamarás, Komlós-Fecskés, Kovácsháza és Árokos falvak nevei a XV. században kezdenek okiratokban feltűnni.

Mezőhegyes első ismert birtokosa a nagylaki Jánky család volt. A család azonban férfi ágon kihalt, és Zsigmond király Mezőhegyest Hunyadi Jánosnak adományozta, aki 1444-ben Kamarást Brankovich György szerb despotától, Pereget pedig Kasza Mártontól hozzávásárolta. *1456. május 12-én kiadott új adománylevélben* már Fecskés is az ő nevének szerepelt. Mátyás Mezőhegyest 1464 körül - a török elől Szerbiából menekült Jaksics testvéreknek - Pereget és Arokost pedig Kállai Pál fő palotamesterének adományozta. Mezőhegyes és a szomszédos községek 1552. évi török hadjáratban teljesen elpusztultak és

hódoltság alá kerültek. A pusztulás mértékére utal egy 1557-ben kelt török adóösszeírás, mely Mezőhegyesen 4, Peregen 5, Csató-Kamaráson 22 házat talált.

A Ménesbirtok megalapítása

A Ménesbirtok alapításáról II. József osztrák császár és királyi apostoli felség rendelkezett. A mezőhegyesi katonai ménes működési szabályrendelete 1785. szeptember 20-án lépett életbe.

1786. január 17-én a ménesintézet születése körül - II. József császár megelégedésére - bábáskodó *Csekonics Józsefet* nevezték ki parancsnoknak. Belső szervezetét tekintve tisztán katonai kezelésű ménes a Hofkriegsrat (Udvari Hadi Tanács), illetve a Budai Hadi Iroda alárendeltségében kezdte meg működését.

Tenyésztési kérdésekben a Bécsben székelő Ménes és Pótlóvazási Felügyelőség fennhatósága alá tartozott, és mint korábban említettem, a munkát nem jobbágyok, hanem katonák, illetve állami alkalmazásban álló szakemberek végezték.

1875-ben a miniszter javaslatokat kért a mezőhegyesi ménesbirtok gazdálkodásának megújítására. A beérkezett tervezetek közül *Gluzek Gyuláét* fogadták el, a következő évben pedig őt nevezték ki a ménesbirtok igazgatójává. Páratlanul gyors ütemű, csakhamar kitűnő eredményt hozó fejlődési periódus nyitánya volt Gluzek kinevezése. Kihasznlva a kiegyezés után meginduló általános gazdasági fejlődés felhajtóerejét, a földművelésügyi szakigazgatását messzemenő támogatását a minisztériumból irányító *Kozma Ferenc* és a Mezőhegyesen tevékenykedő Gluzek Gyula két évtized leforgása alatt európai szintű mezőgazdasági nagyüzemmé varázsolta a korábban kizárólag a ménes eltartására képes birtokot.

KÖVETKEZTETÉSEK

Mezőhegyes igen jelentős korábbi történelmi múltra tekint vissza, ezt ásatások, leletek és levéltári források is bizonyítják. Ezeket megvizsgálva a fentiekben bemutatott Mezőhegyes történelmi múltját a kezdetektől 1875-ig. Maradtak fenn bronzkori agyagedény-töredékek, őrlőkövek, bronzfüggők, karperecek. Rogérius váradi kanonok is tett említést az Újfalunak nevezett, „körülsáncolt” helyről. Török kori adóösszeírásokból is arra következtethetünk, hogy lakott terület volt. A Ménesbirtok alapítása meghatározó szerepet töltött be a település életében. 1875-ben megreformálták a működését. A Ménesbirtok napjainkig is nagy befolyással bír. Gazdálkodásában világsikerek, európai sikerek, kiemelkedő hazai eredmények egyaránt találhatók, de ez már egy másik kutatás témája lehetne.

IRODALOM

- BALANYI MIKLÓS (1996): Lámpások voltak: egy lezárt kor emlékei a kutatások és a visszaemlékezések tükrében, Mezőhegyes Város Önkormányzata, Mezőhegyes.
- BOZSIK NÓRA (1985): Mezőhegyes lótenyésztésének története, Mezőhegyesi Mezőgazdasági Kombinát, Mezőhegyes.
- BUGÁR-MÉSZÁROS KÁROLY (1985): Mezőhegyes. Műemlékek., Tájak – Korok – Múzeumok Szerv. Biz., Bp.
- ESZIK ZOLTÁN (1984): Mezőhegyes: Az integrált művelődési alapellátás kísérlete (problémavázlat), Neveléstudomány és iskolakutatás, 3. sz., 49-70. p

- FÁY ANDOR (1955): A régi Mezőhegyes fejlődése, sikerei és hibái, Bp.
- KÁLDY-NAGY GYULA (1982): A gyulai szandzsák 1567 és 1579. évi összeírása, Békéscsaba.
- PAPI BALOGH PÉTER (1877): Mezőhegyes az ezernyolcszáz hetvenhatodik évnek kezdetén, Réthy, Arad.
- TÓTH ISTVÁN (1986): Mezőhegyes kétszáz éve, Mezőgazd. Kvk , Budapest.
- VÉGEZÉS a mezőhegyesi Ménesbirtok alapításáról mely nyomtattatott ő császári és királyi felsége II. József parancsára az 1785. esztendőben. Repr. 1984, 126. p